

UOT 94/99(09)

TÜRK XALQLARININ MƏDƏNİYYƏTİ (1946-1960-cı illər)¹MƏHƏRRƏMOVA SONA SABƏDDİN qızı²MƏMMƏDOV ƏNVƏR FƏTTAH oğlu*Sumqayıt Dövlət Universiteti, 1,2-dosent*ttm.17@mail.ru*Açar sözlər: türk xalqları, mədəniyyət, müharibədən sonra, inkişaf, elm-təhsil*

Dünya xalqlarının mədəniyyəti tarixən bir-birindən təcridə deyil, əksinə qarşılıqlı təsir dairəsində inkişaf etmiş, yüksək mənəvi dəyərlər qazanmışdır. Şərti də olsa, dünya mədəniyyətinin iki qütbü kimi səciyyələndirilən Şərq və Qərb mədəniyyətləri bir-birinə bağlılıq və təsir nəticəsində müasir sivil mərhələyə yetişə bilmişdir. Hər bir xalqın mədəniyyəti həmin xalqın yaşadığı ərazi, bölgə, mühit və s. amillərlə bağlı olsa da, onun dünya mədəniyyətinin inkişaf xətti ilə əlaqə və yaxınlığı şəksizdir. Türk xalqlarının mədəniyyəti də bu mənada dünya mədəniyyəti və ədəbiyyatının ayrıca qolu və mərhələsi olmaqla yanaşı, həm də əsas tərkib hissəsidir.

Türklər dünyanın qədim və qüdrətli xalqlarındandır. Türklər öz tarix və mədəniyyətlərinin qədimliyi, zənginliyi baxımından dünya xalqları arasında böyüklüyünü, aparıcılığını tam şəkildə təsdiqləyə bilmişlər. Türklərin təxminən dörd min il bundan əvvəl Altay-Sayan dağları boyunca yaşamaları tarixi fakt kimi təsdiqlənmişdir. Lakin türklərin tarixinin daha əvvəllərə aid olduğu şəksizdir. Türklərin 2800 il siyasi təşkilatlanma, 2700 il ədəbiyyat, 2500 il yazı tarixinə malik olmaları bu fikrin həqiqiliyinə tam əminlik yaradır.

1941-1945-ci illər müharibəsi SSRİ-də 1710 şəhər və 70 min kəndin dağılması ilə nəticələnmişdi. Bu zaman çoxlu məktəb, kitabxana, teatr, klub və mədəniyyət mərkəzləri dağıdılmışdır. Müharibə mədəniyyət işçiləri üçün də sınaq dövrü olmuşdu. Müharibə mədəniyyətin inkişafını ləngitsə də, onun bəzi istiqamətlərinin, xüsusilə elm sahəsinin müharibənin tələblərinə uyğun olaraq yenidən qurulmasına səbəb olmuşdu.

Müharibədən sonrakı illərdə Sovet rəhbərliyi tərəfindən mədəniyyətin ayrı-ayrı sahələrini əhatə edən geniş tədbirləri sistemi hazırlanaraq həyata keçirilmişdir. Bu zaman türk xalqlarının mədəni həyatında baş vermiş mühüm hadisələrdən elmin müxtəlif sahələrinin inkişafı məqsədi ilə həyata keçirilmiş tədbirləri qeyd etmək lazımdır. Bu istiqamətdə türk respublikalarında müstəqil Elmlər Akademiyalarının və onların nəzdinə elmi-tədqiqat institutlarının yaradılması tədbiri xüsusilə qeyd olunmalıdır. Belə ki, 1946-cı ilin mayında Qazaxıstan Elmlər Akademiyası açılır. K.İ.Satpayev onun ilk prezidenti olur. Artıq 1950-ci ilin sonuna kimi akademiyanın nəzdində 19 elmi-tədqiqat institutu fəaliyyət göstərirdi [7, s.214]. 1957-ci ilin oktyabrın 4-də Qazaxıstan ərazisindəki Baykonur kosmodromundan yerin orbitinə ilk süni peykin çıxarılması bu illərdə elm sahəsində əldə olunmuş ən böyük uğur idi.

Tatarıstanda ayrı-ayrı elm sahələrinin inkişafı 1945-ci ildə SSRİ Elmlər Akademiyasının Kazan filialının açılması ilə bilavasitə bağlıdır. Nəticədə, 1950-1960-cı illərdə respublikada bir-sıra elmi tədqiqat institutlarının Kazan filialları açılır. Onların içərisində S.İ.Vavilov adına Leninqrاد Optik İnstitutunun, Moskva Texnologiya və İstehsalat Elmi-Tədqiqat İnstitutunun, Sintetik-Kauçuk İnstitutunun, Kino-Foto İnstitutunun Kazan şəhərində açılmış filiallarını göstərmək olar. Artıq 1965-ci ildə respublikadakı 51 elmi-tədqiqat müəssisəsində 3,7 min elmi işçi çalışırdı. 1951-65-ci illərdə tatar əhalisi arasında elmi işçilərin sayı 65% artmışdı [9, s.277].

1940-cı ildə təşkil olunmuş SSRİ Elmlər Akademiyasının Türkmənistan filialının bazası əsasında 1951-ci ildə Türkmənistan Elmlər Akademiyası təşkil olunur. Akademiyanın elmi-tədqiqat institutlarında 1950-ci ildə 656 elmi işçi çalışırdısa, 1955-ci ildə onların sayı 1178 nəfərə çatır ki, onlardan 32-i elmlər doktoru, 294-ü elmlər namizədi idi [5, s.467-468].

1954-cü ilin avqustun 17-də təşkil olunmuş SSRİ Elmlər Akademiyasının Qırğızıstan filialı Qırğızıstan SSR Elmlər Akademiyasına çevrilir [13, s.20]. Qeyd etmək lazımdır ki, Özbəkistan Elmlər Akademiyası hələ müharibə illərində - 1943-cü ildə təşkil olunmuşdu.

Müharibədən sonrakı illərdə SSRİ-də təhsilin inkişafı məqsədilə həyata keçirilmiş tədbirlər ittifaq miqyasında, o cümlədən də türk respublikalarında təhsil sahəsində müsbət dəyişikliklərə səbəb olur.

XX əsrin 50-ci illərin sonu-60-cı illərin əvvəllərində Qazaxıstanda təhsil sahəsində həyata keçirilmiş islahatlarla əvvəlki 7 və 10 illik təhsilin əvəzində məcburi 8 illik təhsil sistemi tətbiq olunur. Səkkiz illik məcburi təhsildən sonra məzunlar 3 il təhsilini davam etdirməklə eyni zamanda kənd təsərrüfatında, ya da zavodlarda işləməli və yaxud da istehsalatda çalışmaqda orta politexnik məktəblərində oxumalı idilər. Qazaxıstanda təhsil sahəsində aparılan islahatlar 1963-cü ildə başa çatır [13, s.323].

Qazaxıstanda ali təhsilin inkişafında həmin müəssisələrin fəaliyyətinə rəhbərlik etmək məqsədilə 1959-cu ildə təşkil olunmuş Dövlət Komitəsinin xüsusi rolu olmuşdur. Nəticədə, respublikada ali təhsil müəssisələrinin sayı artaraq 60-cı illərin sonlarına doğru onların sayı 26-ya çatmışdı [3, s.97].

İttifaq miqyasında təhsil sistemində həyata keçirilən islahata əsasən Tatarıstanda da 50-ci illərin sonlarından etibarən əvvəlki 7 və 10 illik təhsilin əvəzinə, məcburi 8 illik təhsil sistemi tətbiq olunurdu. Nəticədə, muxtar respublikada artıq 1960-61-ci tədris ilində 114, 1964-65-ci tədris ilində isə 279 orta təhsil müəssisəsi var idi ki, həmin məktəblərdə 202, 6 min şagird təhsil alırdı [9, s.273].

Müharibədən sonrakı dövrdə Tatarıstanda xüsusi ixtisaslaşmış məktəblər şəbəkəsi genişlənir. 1960-cı ildə Kazan Dövlət Konservatoriyasının nəzdində musiqi məktəbi açılır. İri neft yataqlarının aşkar olunması ilə bağlı olaraq bu sahə üzrə mütəxəssislərə ehtiyacın yaranması səbəbindən Almetyevsk və Leninqorskda İ.M.Qubkin adına Moskva Neft İnstitutunun təlim-tədris mərkəzləri və Başqırd MSSR-in Neft texnikumunun gecə şöbəsi açılır [6, s.211-213].

Mövcud ali təhsil müəssisələrində yeni fakültələrin açılması ilə ali təhsil şəbəkəsinin genişlənməsi baş verirdi. Artıq 1950-ci illərin sonlarında Tatarıstan MSSR hər 10 min nəfərə düşən tələbənin sayına görə dünyanın AFR, Fransa kimi qabaqcıl kapitalist ölkələrini geridə qoysa da (AFR-də hər 10 min nəfərə 24, Fransada 34 tələbə düşürdüsə, Tatarıstanda bu rəqəm 113-ə bərabər idi), onların yalnız 30%-i tatarlar təşkil edirdi. Yalnız 1960-cı illərdən başlayaraq ali məktəblərdə tatar tələbələrin sayı artmağa başlayır [9, s.275].

Müharibədən sonrakı illərdə Özbəkistanda təhsilin durumu ilə bağlı qeyd etmək lazımdır ki, 1950-51-ci illərdə respublikanın təkcə ali məktəblərində 42 min tələbə təhsil alırdı [10, s.50].

Qırğızıstanda 1949-1950-ci illərdə 7 illik, 1957-1958-ci illərdə isə 10 illik məcburi orta təhsil tətbiq olunmuşdu. 1952-ci illərdə respublikadakı 1627 ibtidai 7 illik və orta məktəblərdə 315 min şagird təhsil alırdı. 29 fəhlə gənclər, 176 kənd gənclər məktəbində və 94 xüsusi siniflərdə isə 15 min nəfər təhsil alırdı. Həmin ildə fəaliyyət göstərən 159 uşaq bağçasında 6,4 min uşaq var idi. Müharibə illərində valideynləri həlak olmuş 6 min uşaq üçün 44 uşaq bağçası açılmışdı. Həmin ildə respublikada 3 sənət, 1 dəmiryol, 1 dağ sənaye məktəbi fəaliyyət göstərirdi. 28 orta ixtisas məktəbində ayrı-ayrı sahələr üzrə mütəxəssislər hazırlanırdı.

Bəhs olunan dövrdə Qırğızıstanda ali təhsil şəbəkəsinin genişləndirilməsi istiqamətində də müəyyən işlər görülmüşdü. Respublikada 50-ci illərin ikinci yarısından etibarən Frunze Politexnik institutu (1954), Bədən Tərbiyəsi və İdman İnstitutu (1955), B.Beyşənəliyev adına Qırğızıstan Dövlət İncəsənət İnstitutu açılır [8, s.198-199].

Türkmənistanda 1950-51-ci illərdə məcburi 7 illik təhsilə keçid başa çatdırılır. 1955-1956-cı illərdə respublikada artıq 1184 məktəb var idi ki, onlardan 312-i ibtidai, 608-i yeddi illik, 264-ü orta təhsil məktəbi idi. Bu məktəblərdə 13295 müəllim dərslə deməklə 224721 şagird təhsil alırdı. Bundan əlavə həmin illərdə buradakı 94 fəhlə və kəndli gənclər məktəblərində 7237 nəfər təhsil alırdı [5, s.466].

1950-ci ildə Aşqabadda M.Qorki adına Türkmənistan Dövlət Universiteti açılır, sonrakı illərdə 3 pedaqoji institut, kənd təsərrüfatı və tibb institutları fəaliyyətə başlamışdı [5, s.467-468].

Müharibədən sonrakı dövr türk xalqlarının ədəbiyyatının inkişafında yeni mərhələnin başlanması ilə xarakterikdir. Həmin vaxtı sovet adamlarının müharibə illərindəki fədakarlığı, qələbənin əldə olunmasındakı rolu, eləcə də zəhmətkeşlərin sosializm quruculuğu sahəsindəki qəhrəmanlığının tərənnümü ədəbi yaradıcılıqda başlıca mövzularını təşkil edirdi.

Həmin vaxtı qazax ədəbiyyatının bir-sıra parlaq əsərləri meydana gəlir. S.Mukanovun “Sırdərya”, Q.Mustafinin “Milyonçu”. İ.Şuxov və T.Jarkovanın yaradıcılığı bu dövrdə parlayır. Qazax ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən olan M.Auzzov 1947-ci ildə “Abay” romanının ikinci kitabını başa çatdırır. Onun bu kitabı 1949-cu ildə SSRİ Dövlət Mükafatına, 1959-cu ildə isə Lenin mükafatına layiq görülür [7, s.214].

Ədəbiyyat sahəsində bir sıra qazax ədibləri də yüksək dövlət mükafatlarına layiq görürlər. Onlardan Nurpeisovun “Qan və tər” və J.Moldaqaliyevin əsərinin ali dövlət mükafatlarına layiq görülməsini qeyd etmək olar. Qazax ədiblərindən İ.Esenberlin, A.Alimjanovun, S.Markovun, D.Sneqinin, M.Simaşkonun, istedadlı şairlərdən Q.Kayırbekovun, S.Maulenovun, A.Tajibayevin, K.Mırzaliyevin və başqalarının yaradıcılığı bu dövrə təsadüf edir [13, s.325].

Bu dövrdə tatar ədiblərindən İ.Qazinin “Unudulmaz illər” A.Yenikinin “Sağ olun yoldaşlar”, F.Hüsninin “Ulduzlar üzərində məhəbbət”, T.Tuxvatullinanın “Mənim həmkəndlərim Nəbi”, S.Battalın “Yol boyu” əsərləri meydana gəlmişdi. Q.Bəşirovun kollektivləşməyə həsr olunmuş “Namus” romanı 1951-ci ildə Stalin Dövlət mükafatına layiq görülmüşdü [6, s.282].

Müharibədən sonrakı illərdə özbək ədəbiyyatı və incəsənəti yeni inkişaf yoluna qədəm qoyur. 50-ci illər özbək ədəbiyyatının inkişafında A.Muxtar, X.Qulam, M.İsmaili, N.Səfərov, Mirmöhşün, S.Əhməd, R.Feyzi, S.Zunnunovun xüsusi xidmətləri olmuşur. Həmin vaxtı meydana gələn ədəbi nümunələrdən A.Kaxxarın “Müəllim”, “Səmimi məhəbbət”, M.İsmayılının “Uluqbəyin xəzinəsi”, X.Qulamin “Novruz” kimi romanlarını qeyd etmək olar [11, s.51].

Bu dövr türkmən ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin sırasında əsərlərində sovet xalqlarının dostluğunu tərənnüm edən X.İsmayılovun “İnadkar”, “İki oğul atası” (1947) B.Kerbabayevin “Ağ qızıl ölkəsindən Aysoltan” (1949), A.Kauşutovun “Kopetdağın ətəklərində” (1951) romanları, B.Seytakovun “Moskvanın işıqları”, “Müasirlər”, K.Qurbansatovun adlarını çəkmək olar. A.Kekilov, Ç.Aşırov, P.Nurberdiyev, R.Səidov, K.Seytiyev, Ata-Atacanov, M.Səidov, K.Qurbannəfəsov, A.Xaidov kimi türkmən ədəbiyyatının nümayəndələrinin də yaradıcılığı müharibədən sonrakı ilk onilliklərə təsadüf edir. Q.Muxtarovun “Allanın ailəsi”, “Murqabanın sahillərində” (1948), S.Seytliyevin “Cahan”, onun Q.Muxtarovla birlikdə yazdığı “Çobanın oğlu” (1950), K.Kaqrliyevin “Başlıq” pyeslərində sovet adamlarının yaradıcı əməyindən bəhs olunurdu [1, s.470].

Müharibədən sonrakı dövr qırğız ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri Ç.Aytmatov, şairlərdən S.Yarəliyev, S.Jusuyev, R.Rıskulov, T.Kojomberdiyev, J.Mamıtov, B.Sarnoqoyev, O.Sultanov və b. idilər [8, 206].

Kırım tatar ədəbiyyatının nümayəndələri həmin illərdə sürgün həyatı yaşadıklarına görə Özbəkistan və Qazaxıstanda yaşayıb-yaratmaq məcburiyyətində qalmışdılar. Onlardan Kırım tatar ədəbiyyatşünası, publisisti Ə.A.Şəmişadə Özbəkistanın əməkdar mədəniyyət xadimi idi. 1965-ci ildə o, “Qaval” pyesini yazmışdır. Kırım tatarlarının nümayəndəsi şair, ictimai xadim Şamil Ələddin dünyanın bir çox dillərinə tərcümə olunmuş 70-dən yuxarı əsərin müəllifidir.

Bəhs olunan dövrdə mədəniyyət, xüsusilə də ədəbiyyat üzərində xüsusi ideoloji senzuranın olduğunu da qeyd etmək lazımdır. Bir-çox türk ziyalıları millətçilikdə, “sosializmə zərərli baxışlar”a malik olmaqda ittiham edilərək təqib və təzyiqlərə məruz qalmışdılar ki, bu da mədəniyyətə özünün mənfi təsirini göstərməyə bilməzdi.

Bu dövrdə qazax tarixçi-alimi E.Bekmexanova qarşı saxta iş açılmışdı. 1943-cü ildə “Qazaxıstan SSR-in tarixi”, 1947-ci ildə isə “Qazaxıstan XIX əsrin 20-40-cü illərində” əsərlərini yazmış tarixçi-alim millətçilikdə və sosializmə zərərli baxışlara malik olmaqda ittiham edilərək 25 illiyə həbsə məhkum olunmuş, yalnız 1953-cü ildə Stalinin ölümündən sonra o Qazaxıstana qayıda bilmişdi. Həmin vaxtı qazax alimlərindən A.Jubanov, X.Jumaliyev, B.Süleymenov, yazıçılardan Y.O.Dombrovski də təqib və təzyiqlərə məruz qalmış, K.İ.Satpayev, M.O.Auzzov isə təqiblər səbəbindən respublikanı tərk etmək məcburiyyətində qalmışdılar [7, s.214-215].

Müharibədən sonrakı dövr ədəbiyyatla yanaşı musiqinin də inkişaf dövrüdür. 50-60-cı illər qazax musiqisinin inkişafından bəhs edərkən ilk növbədə həmin vaxtı respublikada fəaliyyət göstərən Abay adına Opera və Balet teatri, Dövlət Filarmoniyası, Xor kapellası, Kurmanqazı adına Akademik xalq alətləri orkestri, rəqs və mahnı ansambli, Simfonik orkestr, “Qulder” estrada ansamblının adlarını çəkmək lazımdır. Qazax müğənnilərindən SSRİ xalq artistləri B.Tülenqenova, R.Baqlanova, R.Jamanova, E.Serkebayevin, musiqiçilərdən Nakipbəyova bacıları, A.Musaxodjayeva, Q.Qədirbəyova, dirijor T.Mimbayev və başqalarının adlarını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Opera və balet sahəsində K.Kujamyarov və N.Tlendiyevin “Qızıl dağlar”, S.Muxamedjanovun “Aysulu” operaları, Q.Jubanovoyun “Ağ quş haqqında əfsanə” və “Xirosima” baletlərini göstərmək olar [13, s.325]. Müharibədən sonrakı dövr tatar incəsənətinin yeni nümayəndələri meydana gəlir. E.Bəkirin “Altın tarak”, “Tukay”, X.Valiullinin “Samat” romansları bu dövr tatar incəsənətinin nümunələridir [6, s.221].

Türkmənistanın musiqi mədəniyyətinin inkişafında xüsusi xidmətləri olan bəstəkarlardan 1950-ci ildə təsdiq olunmuş Türkmənistan SSR-in himninin musiqisinin müəllifi V.Muxatovu, A.Quliyevi, S.N.Vasilenkonu, B.S.Şexteri və başqalarını göstərmək olar [5, s.473-474].

Türk xalqlarının kino və teatr sahəsi ilə bağlı da xeyli işlər görülmüşdü. XX əsrin 50-60-cı illərində Qazaxıstanda Qazax və Rus Dram teatrları, Uyquq musiqili komediya teatri, Koreya musiqili dram teatri, kukla teatri, Jambul, Karaqanda, Arkalıq, Qızıl-Orda, Taldı-Kurqan, Petropavlovsk, Uralsk, Çimkent, Semipalatinsk, Selinoqrad, Ust Kamenqorsk və başqa yerlərdə əyalət qazax və rus teatrları fəaliyyət göstərirdi. Respublikada K.Bayseitov, A.Moldabekov, A.Umirzakov, A.Aşimov, T.Jalıbayev və başqa məşhur səhnə ustaları var idi. Bu illər kinematografiyanın çiçəklənməsi dövrü idi. Qazaxıstan SSR-də 1955-1979-cu illərdə 70-dən artıq film çəkilmiş. Onlardan Ş.Aymanovun “Bizim əziz həkimimiz”, A.Karpovun “Ana haqqına nağıl” filmlərini göstərmək olar [13, s.311]. 1961-ci ildən etibarən Tatarıstan Muxtar Respublikasında fəaliyyət göstərən kinoxronika studiyası ildə 15 bədii filmi tatar dilinə çevirir, 6 sənədli film istehsal edir, 36 jurnal buraxırdı [2, s.128].

Özbək səhnə ustalarından A.Hidoyatova, Ş.Burxanova, S.Kabulova, A.Xojayeva, Tamara xanım, N.Rəhimova bu dövrdə fəaliyyət göstərmişdilər [11, s.51].

Bu dövr türkmən mədəniyyətinin ən gözəl nümunələri arasında İ.İ.Çerinkonun “İgidlər” (1946), Y.P.Daneşvarın, A.Quliyevin, E.M.Adamovanın rəsm sənət əsərlərini qeyd etmək olar [1, s.211].

XX əsrin 40-50-ci illərində Türkmənistanda “Sovet Türkmənistanı” (1947), “Uzaq gəlin” (1948-ci ildə çəkilmiş bu film 1949-cu ildə Stalin mükafatına layiq görülmüşdü), “Çobanın oğlu” (1954), “Qoca Aşırım hiyləsi” (1955) filmləri çəkilmişdi [5, s.473-474].

1958-ci ildə Moskvada keçirilmiş Qırğız mədəniyyəti və ədəbiyyatının ikinci dekadasının nəticələrinə əsasən Qırğız opera və balet teatrlarına Akademik teatr dərəcəsinin, Qırğız Dövlət Dram teatrlarının Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə təltif olunması, qırğız sənət ustalarından N.Rıskulova, B.Beyşənəliyevaya və S.Kiyizbayevaya SSRİ xalq artisti fəxri adının verilməsi respublikada teatr sənətinin inkişaf səviyyəsindən xəbər verir [12, s. 311].

1943-cü ildə təşkil olunmuş Qırğız xroniki film studiyası 1956-cı ildə sənədli-bədii film studiyasına çevrilməklə 1961-ci ildən etibarən Qırğızfilm kinostudiyası adlanmağa başlayır. Bu studiyanın ilk filmləri “Səltənət” (1955), “Mənim səhvim” (1957) olmuşdur. Burada Ç.Aytmatovun əsərləri əsasında 1961-ci ildə “Aşırım”, 1962-ci ildə “Znoy”, 1965-ci ildə isə “İlk müəllim” filmləri çəkilmişdir [12, s.314].

Həmin vaxtı Qırğızıstanda 61 mədəniyyət evi, 63 şəhər klubu, 525 kənd klubu, 470 oxu zalı, 1000-dən yuxarı kitabxana fəaliyyət göstərirdi. Frunzedəki N.Q.Çernışevski adına dövlət kitabxanasının fondunda 520 mindən artıq kitab saxlanılırdı. 1952-ci ildə respublikada 5 mərkəzi, 10 əyalət, 72 şəhər və rayon qəzeti nəşr olunurdu. Onlardan 54-ü qırğız, 1-i özbək, 17-i rus dilində çıxırdı [13, s.20]. Qırğızıstanda 1949-cu ildə Oş tarix muzeyi, 1957-ci ildə Prjevalsk muzeyi, 1960-cı ildə Prjevalsk Diyarşünaslıq muzeyi açılır.

Müharibədən sonrakı dövrdə Türkmənistanda yetim uşaqlar üçün 24 uşaq evi açılmışdı ki, burada 2076 uşaq var idi. Respublikada kor və lal, eləcə də sağlamlığı zəif olan uşaqlar üçün xüsusi

məktəb fəaliyyət göstərirdi. Burada B.M.Molotov adına respublika pioner sarayı, respublikanın rayon və vilayətlərində 51 pioner evi, 12 uşaq idman, 6 uşaq texniki məktəbi var idi. 1955-ci ildə respublikada 3615,7 min kitab fondu olan 1181 kitabxana fəaliyyət göstərirdi. Buradakı 37 xüsusi ixtisas məktəblərində 12460 nəfər oxuyurdu [5, s.466].

Aparılmış araşdırmadan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, 1946-1960-cı illərdə türk xalqlarının mədəniyyətinin ayrı-ayrı sahələrində nəzərə çarpacaq dərəcədə inkişaf baş vermişdi. Doğrudur, 1946-1960-cı illərdə meydana gələn əsərlərdə daha çox xalqlar dostluğu, zəhmətkeşlərin sosializm quruculuğu istiqamətindəki qəhrəmanlıqları vəsf olunur və bu mədəniyyətin inkişafı mövcud ideoloji yanaşma ilə çərçivələnmişdi. Məqalədəki faktiki materialdan Türk xalqları tarixinin araşdırılan dövrü ilə bağlı tədqiqatlar zamanı, mühazirə materiallarının hazırlanmasında və s. istifadə edilə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Антология Туркменской поэзии. М.: Гослитиздат, 1949, 470 с.
2. Арсланов М.Г. Татарское режиссерское искусство (1941 – 1956 гг.). Казань: ИЯЛИ, 1996, 224 с.
3. Артыкбаев Ж.О. История Казахстана (90 вопросов и ответов). Астана: Алтын китап, 2004, 159 с.
4. Ахмедов Э., Саидаминова З. Республика Узбекистан. Краткий справочник. Ташкент: Узбекистон, 1998.
5. Большая советская энциклопедия. Т. 42. М., 1950.
6. Искусство Татарстана: пути становления / сост. Д.К. Валеева. Казань: ИЯЛИ АН РТ, 1985, 165 с.
7. История Казахстана. Алматы: Алматыкитап баспасы, 2011, 312 с.
8. История Отечества. Бишкек: Учкун, 2009. 344 с.
9. История Татарстана и татарского народа. 1917–2013 гг., Казань, 2014.
10. История Узбекистана. Ташкент: Университет, 2004.
11. Абраров С.А. История Узбекистана: Учебное пособие. Часть II. Ташкент: ГТУ, 2007, 108 с.
12. Кыргызстан за 40 лет Советской власти. Сб. статей. Фрунзе, 1957.
13. Кузембайулы А., Абиля Е. История Казахстана: Учебник для вузов. 8-е изд. Костанай: Костанайский региональный институт исторических исследований, 2006. 350 с.
14. Материалы по истории и истории науки и культуры народов Средней Азии / Под ред. П.Г. Булгакова, У.И. Каримова. Ташкент: Фан, 1991, 337с.

РЕЗЮМЕ

КУЛЬТУРА ТЮРКСКИХ НАРОДОВ (1946-1960-е годы)

Магэррамова С.С., Маммадов А.Ф.

Ключевые слова: *тюркские народы, культура, послевоенный, развитие, научно-образовательный*

В течение исследуемого периода культура тюркских народов развивалась в соответствии с советской идеологией. Так, были созданы новые образцы культуры тюркских народов, сформирована новая социальная прослойка из образованной и интеллектуальной интеллигенции.

SUMMARY

THE CULTURE OF THE TURKISH PEOPLE (1946-1960)

Maharramova S.S., Mammadov A.F.

Key words: *Turkish people, culture, after war, development, science-education*

The culture of the Turkish people developed according to Soviet ideology during the exploring period. So that, new samples of culture were created, a new educated and intellectual layer of intelligentsia of the Turkish people was formed.

Daхilolma tarixi:	İlkin variant	05.12.2018
	Son variant	17.12.2018